

سنجش و رتبه‌بندی سطح سرمایه اجتماعی در استان‌های کشور (سال ۱۳۸۷)

دکتر احمد شعبانی*

تاریخ دریافت: ۸۷/۰۸/۱۲

محمد سلیمانی**

تاریخ پذیرش: ۸۷/۱۲/۱۳

چکیده

سنجش سرمایه اجتماعی یکی از مشکلات موجود در عرصه پژوهش در مورد این مفهوم می‌باشد. محققان و پژوهشگران هر یک با توجه به رویکرد خود شاخص یا شاخص‌هایی را برای سنجش این مفهوم در نظر گرفته‌اند. در این مقاله به دنبال سنجش سطح سرمایه اجتماعی در استان‌های مختلف کشور هستیم. برای این کار از ترکیب روش پیمایش از طریق پرسشنامه و تحلیل سلسله مراتبی استفاده می‌کنیم. بدین جهت شاخص‌های اعتماد، مشارکت اجتماعی، همکاری‌های مدنی و صداقت به عنوان شاخص‌های تئوریک اصلی برای سنجش سرمایه اجتماعی انتخاب شدند. پرسشنامه در تابستان ۱۳۸۷ در میان ساکنان مراکز استان‌های کشور توزیع شد و با تحلیل پرسشنامه‌ها سطح کمی هر یک از شاخص‌ها در هر استان مشخص شد. ازسوی دیگر با توزیع ماتریس AHP میان محققان سرمایه اجتماعی میزان اهمیت شاخص‌ها تعیین و وزن هر شاخص در مقدار کمی سرمایه اجتماعی مشخص شد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که استان سمنان در رتبه اول سرمایه اجتماعی و بعد از آن، استان‌های یزد، زنجان و قزوین در رتبه‌های دوم تا چهارم قرار دارند.

واژگان کلیدی

سرمایه اجتماعی، رتبه‌بندی، اعتماد، تحلیل سلسله مراتبی، ایران

shabany@isu.ac.ir

*استادیار دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد، دانشگاه امام صادق(ع)

soleimani.mo@gmail.com

**دانشجوی مقطع دکتری علوم اقتصادی، دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه

نحوه سنجش و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در یک جامعه، نهاد و یا بنگاه از دغدغه‌های اساسی پژوهشگران در زمینه سرمایه اجتماعی می‌باشد. اقبال عمومی به مفهوم سرمایه اجتماعی موجب شده ابعاد مختلف این مفهوم مورد توجه قرار بگیرد و در نتیجه نقاط مبهم آن مشخص شود. یکی از این نقاط مبهم کمی کردن این مفهوم کیفی است. مفاهیمی نظیر سرمایه اجتماعی شامل سازه‌هایی می‌باشند که ذاتاً انتزاعی بوده و تبدیل آن‌ها به سنجه‌های عملیاتی نیازمند تفاسیر ذهنی است. سرمایه اجتماعی به عنوان یک مفهوم پیچیده اجتماعی قابلیت سنجش با یک سنجه منفرد را ندارد. لذا برای این کار باید مجموعه‌ای از شاخص‌ها مورد استفاده قرار گیرد تا ابعاد گوناگون آن در سنجش لحاظ شود.

سیاست‌گذاران بر سر این موضوع توافق دارند که سنجش سرمایه اجتماعی، چالش اصلی در این زمینه است (OECD, 2001a, p4; OECD, 2001b, p 39; Harper, 2002). به عنوان مثال، گزارش «واحد مطالعات آینده»^۱ در انگلستان بیان می‌کند که اولین قدم برای کاربردی کردن سرمایه اجتماعی در مباحث برنامه‌ریزی، سنجش تمام سطوح و اشکال آن و همچنین ارتباط دادن آن به پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و... مورد نظر سیاستگذاران است (Aldridge & et al, 2002, P5). بیشتر چیزهایی که به سرمایه اجتماعی مربوط هستند، ضمنی و نسبی هستند و به دشواری می‌توان آن‌ها را اندازه‌گیری و دسته‌بندی کرد (OECD, 2001b, p43).

به هر حال، سنجش مفهوم سرمایه اجتماعی مانند هر متغیر اجتماعی دیگر، از طریق تقلیل سطح انتزاع آن امکان‌پذیر است. یعنی در ابتدا باید این مفهوم به روشنی تعریف شود. سپس در صورت امکان انواع و یا ابعادی برای آن مشخص و سپس برای هر کدام از ابعاد مذکور، شاخص‌هایی معرفی گردد. در آخر برای شاخص‌ها سوالاتی تعیین می‌گردند و با تکمیل پرسشنامه و تحلیل آن‌ها تقریبی از سرمایه اجتماعی به دست می‌آید.

در انجام هر کدام از مراحل بالا باید دقت کرد که پیوستگی بین سطوح انتزاع از بین نرود، این مشکلی است که در برخی پژوهش‌های اجتماعی به چشم می‌خورد. به

طور خلاصه نابسامانی موجود در سنجش سرمایه اجتماعی را می‌توان مربوط به نادیده گرفتن هریک از مراحل بالا دانست (نوغانی، ۱۳۸۶).

باید اضافه کرد که تفاوت‌ها و تنوعات در شیوه مفهوم‌سازی و تعریف سرمایه اجتماعی (بعد نظری)، منجر به تفاوت‌هایی در نحوه سنجش و اندازه‌گیری (بعد عملیاتی) این مفهوم شده است. به همین سبب مطالعات متعدد انجام شده به منظور عملیاتی کردن مفهوم سرمایه اجتماعی سعی کرده‌اند تا به کالبد شکافی این مفهوم پرداخته و عناصر و اجزای آن را به دقت تشریح نمایند.

پیل‌کینگتون بیان می‌کند متون کنونی در مورد سرمایه اجتماعی بسیار سردرگم‌کننده و مغشوش بوده و از جهت دقت نظری به ویژه دقت واژه‌شناختی دچار نقصان هستند. (Pilkinson, 2002, p157) یکی از محدودیت‌های تاریخی در اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی، تنوع تعاریف این مفهوم است که توسط محققان مختلف در مطالعات گوناگون به کار رفته است. در مورد اینکه چه سنجه‌هایی^۲ برای سنجش سرمایه اجتماعی به کار برود، توافقی وجود ندارد و در اغلب مطالعات، تعاریف و سنجه‌هایی که محقق ارائه می‌دهد، مورد استفاده قرار می‌گیرد (Kemanade, 2003, p9).

به طور کلی در سنجش سرمایه اجتماعی، توجه به این نکته ضروری است که جامع‌ترین تعریف سرمایه اجتماعی به صورت چند بعدی بوده و سطوح مختلف و واحدهای گوناگون اجتماعی را مورد توجه قرار می‌دهد. در نتیجه برای شاخص‌سازی آن نیازمند توجه به ابعاد مختلف است. علاوه بر این، هر گونه تلاشی برای سنجش ویژگی‌های مفاهیم مبهمی نظیر: اجتماع، شبکه و سازمان اساساً مناقشه برانگیز است.

اگر چه سنجش سرمایه اجتماعی دشوار است اما غیر ممکن نیست. برخی از تحقیقات با تلفیق متدولوژی کمی، کیفی و تطبیقی بدنبال اندازه‌گیری این مفهوم بوده‌اند که در بخش بعدی به آن‌ها اشاره خواهد شد.

۱. الگوهای اندازه‌گیری

علی‌رغم تمام این مناقشات، الگوهایی وجود دارند که سعی دارند با استفاده از شیوه خود تحلیلی کمّیاز سرمایه اجتماعی ارائه کنند. عمده این الگوها تحت تأثیر

رویکردهای ارائه‌کنندگان آنها است و سرمایه اجتماعی را صرفاً از منظر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مورد توجه قرار داده و برخی دیگر براساس محوریت اقتصاد به آن پرداخته‌اند. به طور کلی الگوهای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی به دو رویکرد اصلی قابل تفکیک هستند (علوی، ۱۳۸۰، ص ۳۶).

۱-۱. الگوی اندازه‌گیری مبتنی بر ویژگی‌های گروه‌های اجتماعی

این الگو که مربوط به رابرت پاتنام است از متغیر تعداد گروه‌های اجتماعی (i) و نیز تعداد اعضای آنها (N) تشکیل شده است (NiΣ=Sc). بر اساس این الگو جامعه‌ای دارای سرمایه اجتماعی بالائی است که دارای تعداد گروه‌های اجتماعی بیشتر و اعضای بیشتری باشد. فوکویاما به الگوی فوق عنصر انسجام گروهی و ارتباط با گروه‌های دیگر را نیز اضافه می‌نماید. بنابراین به اعتقاد وی جامعه‌ای دارای سرمایه اجتماعی بالایی است که دارای گروه‌هایی با تعداد اعضای بالا و دارای اعتماد به یکدیگر بوده و منسجم باشند و همچنین بتوانند در ارتباط با محیط بیرون خود موثر عمل کرده و همکاری‌های متقابلی را با جوامع دیگر به وجود آورند (فوکویاما، ۱۹۹۹؛ به نقل از علوی، ۱۳۸۰، ص ۳۶). اگرچه سنجش با این الگو تقریباً آسان است اما بررسی‌ها نشان داده است که چندان دقیق نبوده و تقریب مناسبی از سرمایه اجتماعی نمی‌باشد.

۲-۱. الگوی اندازه‌گیری مبتنی بر تحقیقات پیمایشی

در این الگو سعی بر این است که بر اساس تحقیقات پیمایشی، اطلاعات لازم درباره میزان اعتماد موجود بین اعضای یک سیستم اجتماعی و تمایل آنها به قرارگرفتن در نهادهای مدنی و یا فاکتورها و عواملی مشابه اندازه‌گیری شود. در این مورد مثال‌ها و موارد بسیاری وجود دارد به طوریکه می‌توان ادعا کرد که عمده پژوهش‌های کاربردی در سرمایه اجتماعی یا از طریق تکمیل پرسشنامه و انجام مصاحبه با نمونه‌های از قبل انتخاب شده انجام شده و یا به تحلیل آمارهای موجود که قبلاً توسط سایر پیمایش‌ها انجام گرفته پرداخته‌اند. نمونه معروفی در این باره را می‌توان تحقیق پیمایشی انجام شده توسط انجمن سرمایه اجتماعی آمریکا دانست (علوی، ۱۳۸۰، ص ۳۶).

۲. شاخص‌های استفاده شده در این پژوهش

همانطور که ملاحظه شد در مطالعات مختلف از شاخص‌های مختلفی برای سنجش سطح سرمایه اجتماعی استفاده شده است. جدول زیر مهمترین شاخص‌هایی که برای این مطالعات به کار رفته را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱: شاخص‌های در نظر گرفته شده برای سرمایه اجتماعی در متون مختلف

منبع	شاخص‌ها و معنای مفهومی آن	ردیف
Bullen and Onyx (1998), Krishna and Shrader (2000), Benchmark Survey (2000), Australian Bureau of Statistics (2003), Grootaert and others (2005)	<u>اعتماد^۳ و قابلیت اعتماد</u> اعتماد: میزان اعتماد فرد به آشنایان (اعضای خانواده، خویشاوندان، دوستان، همکاران و همسایگان) اعتماد به غریبه‌ها و سازمان‌های مختلف و نمایندگان حکومت (مدیران سازمان‌ها و نمایندگان مجلس) قابلیت اعتماد: میزان ریسک‌پذیری و قابل اعتماد دانستن محیط زندگی از نظر فرد (عدم یا وجود دزدی یا کلاهبرداری در آن)	۱
Bullen and Onyx (1998), Benchmark Survey (2000), Australian Bureau of Statistics (2003)	<u>مشارکت اجتماعی^۴</u> انواع مشارکت که هم برای فرد رضایت به بار می‌آورد و هم عامل شکل‌دهی به روابط و سازنده شبکه‌های حمایتی بالقوه است (مانند دیدار با دوستان و خویشاوندان) شرکت در مراسم شادی و ترحیم هم محله‌ای‌ها، رفتن به سینما، پارک، کوه و غیره به صورت دسته‌جمعی).	۲
Bullen and Onyx (1998), Rose (1998), Benchmark Survey (2000), Australian Bureau of Statistics (2003), Grootaert and others (2005)	<u>همکاری مناسی^۵</u> فعالیت‌هایی که در ارتباط با فضای سیاسی، حکومتی، مدیریت باشگاه‌ها و انجمن‌ها و نیز سازمان‌های غیردولتی بوده و معمولاً در قالب عضویت رسمی فرد در گروه‌های مختلف خود را نشان می‌دهد و تابع مقررات و سلسله مراتب است.	۳

ادامه جدول شماره ۱: شاخص‌های در نظر گرفته شده برای سرمایه اجتماعی در متون مختلف

منبع	شاخص‌ها و معنای مفهومی آن	ردیف
Krishna and Shrader (2000), Benchmark Survey (2000), Australian Bureau of Statistics (2003)	<u>همیاری</u> هنجار همیاری، به احساس درونی افراد جهت کمک به دیگران و به اجتماعی که در آن زندگی می‌کنند اشاره دارد و باعث ایجاد تعادل بین منافع فردی و منافع جمعی می‌شود (هنجار همیاری، افراد را به سهیم شدن در حمایت کردن از سایر افراد جامعه ترغیب می‌کند).	۴
Krishna and Shrader (2000), Australian Bureau of Statistics (2003), Grootaert and others (2005)	<u>همکاری</u> همکاری در محل جمعی مردم جهت دستیابی به نتیجه یا هدفی مشترک (از قبیل همکاری همسایه‌ها با یکدیگر جهت بهبود اوضاع محل، همکاری با مسئولین محلی و مشارکت داوطلبانه افراد در اجتماع)	۵
Benchmark Survey (2000), Australian Bureau of Statistics (2003)	<u>ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها (مداراً)</u> اشاره به این دارد که افراد تا چه حد هنجارها، سبک‌های زندگی و عقایدی که متفاوت از آنچه که خود دارند را مورد پذیرش قرار داده و به آن احترام می‌گذارند.	۶
Bullen and Onyx (1998), Australian Bureau of Statistics (2003)	<u>احساس امنیت</u> میزان احساس امنیت و آسودگی و آرامش مردم در خانه‌های خود و یا از قدم زدن در کوچه و خیابان‌های شهر در طول شبانه روز	۷
Benchmark Survey (2000), Australian Bureau of Statistics (2003)	<u>حمایت اجتماعی (مالی و عاطفی)</u> حمایت افراد از یکدیگر که به صورت مالی و عاطفی در زمان نیازمندی و یا به عنوان بخشی از حیات روزمره فراهم آمده باشد (نظیر پول قرض دادن، گوش کردن به درد دل افراد).	۸
Krishna and Shrader (2000), Grootaert and others (2005)	<u>انسجام اجتماعی</u> بهرمندی از احساس پذیرش از سوی دیگران و احساس راحتی در محیط همسایگی و اجتماع محلی و گروه‌هایی که افراد در آن‌ها عضویت داشته و یا در آن‌ها مشارکت دارند.	۹

ادامه جدول شماره ۱: شاخص‌های در نظر گرفته شده برای سرمایه اجتماعی در متون مختلف

شماره	شاخص‌ها و معنای مفهومی آن	منبع
۱۰	<u>صداقت</u> عبارت است نظر فرد در مورد صادق بون سایر افراد در جامعه، حس درونی به کریه بودن دروغ و بد بودن ذاتی دروغ	Spilberg, (2001), groter(2001)
۱۱	<u>ارزش زندگی</u> ارزش زندگی عبارت است از احساس رضایت‌مندی فرد از زندگی و با ارزش دانستن خود در جامعه و باور به این که جامعه نیز متقابلاً احترام لازم را به آن‌ها می‌گذارد.	Bullen and Onyx (1998), Australian Bureau of Statistics (2003)
۱۲	<u>احساس اثرگذاری و کارایی</u> درک و تصور افراد و اجتماعات از میزان توانایی تأثیرگذاری آنان در فعالیت‌ها و روندهای موجود در جامعه	Benchmark Survey (2000), Australian Bureau of Statistics(2003)

منبع: (اسماعیلی، ۱۳۸۵) و بررسی نویسندگان

با توجه به جدول فوق در این مقاله، چهار شاخص اصلی که در بیشتر مطالعات مورد استفاده قرار گرفته بود و تناسب بیشتری با فضای دینی و بومی کشور داشت انتخاب شده است. این شاخص‌ها عبارتند از: اعتماد، مشارکت اجتماعی، همکاری‌های مدنی و صداقت. در ادامه توضیحاتی برای شفاف ساختن معنا و مفهوم هر یک از این چهار مفهوم ارائه گردیده است:

۲-۱. اعتماد

یکی از شاخص‌هایی که در ادبیات سرمایه اجتماعی کاربرد بیشتری دارد، اعتماد است. اعتماد فرضی شناختی است که کنشگران فردی یا جمعی گروهی در تعامل با دیگران به کار می‌بندند. این فرض شناختی، با ترجیحات و تمایلات رفتاری دیگران از لحاظ آمادگی آن‌ها برای کمک، همکاری و پرهیز از اقدامات خودخواهانه، فرصت‌طلبانه و

خصمانه ارتباط دارد. به اعتقاد لوی، اعتماد به معنای باور به عملی است که از دیگران انتظار می‌رود. (Levi, 1996, p7)

اعتماد در متن کنش‌های انسان نمود پیدا می‌کند، به خصوص در آن دسته از کنش‌ها که جهت‌گیری معطوف به آینده دارند. «کلمن» (۱۹۹۰م). اعتماد را وارد کردن عنصر خطر در تصمیم برای کنش با دیگران می‌داند و اعتماد را با ریسک^۱ در ارتباط می‌داند. «لاهمن»^۲ معتقد است که اعتماد به نحو ویژه‌ای با ریسک در ارتباط است و آنجا که اعتماد مطرح است، شقوق مختلفی به صورت آگاهانه در ذهن فرد، برای تصمیم‌گیری در خصوص اعمال کردن یک روش معین وجود دارد (گیدنز، ۱۳۷۷، ص ۳۹). زیمل، اعتماد را معادل کلمه ایمان به کار می‌برد. به اعتقاد او، اعتماد نوعی ایمان و اعتقاد به افراد جامعه است.

اعتماد اجتماعی را تکیه بر انتظاراتها و تعهدهای اکتسابی و تأیید شده به لحاظ اجتماعی که افراد نسبت به یکدیگر و نسبت به سازمان‌ها و نهادهای مربوط به زندگی اجتماعی‌شان دارند، تعریف کرده‌اند. اعتماد دارای کارکردهای متفاوتی در حیطه‌های سیاسی، روان‌شناختی، اجتماعی، اقتصادی است. به نظر هجرپ اعتماد دو نتیجه تولیدی (به عنوان مثال پایین آوردن هزینه‌های معامله) و فواید مصرفی مستقیم (زندگی خوشایندتر با مردم و کسانی که می‌توانید به آن‌ها اعتماد بکنید) دارد (Hjerpe, 2003).

۲-۲. مشارکت اجتماعی

مفهوم مشارکت اجتماعی در کارهای بولن و اونیکس (bullen & onyx, 1998) و دفتر آمار استرالیا (Australian bureau of statistics, 2003) در بردارنده هر نوع مشارکتی که برای فرد رضایت به بار می‌آورد و عامل شکل‌دهی به روابط و تعاملات سازنده شبکه حمایتی بالقوه است؛ می‌باشد. مثال‌هایی از این موارد شامل دیدار با دوستان و خویشاوندان، شرکت در مراسمات شادی و ترحیم، اردوها و سفرهای دسته جمعی با اهالی محل و.... می‌شود.

دورکیم احساسی را که در تعاملات به وجود می‌آید، عاطفه جمعی^۱ می‌نامد. از نظر وی عاطفه جمعی عمیقاً اکثر اطمینان مناسک جمعی (مثل اعیاد و مراسم ملی و مذهبی

و غیره) به وجود می‌آید و بدین نحو موجبات افزایش و تحکیم انسجام اجتماعی را فراهم می‌کند.

گائوتری در تعریف مشارکت اجتماعی بیان می‌کند: مشارکت فرایندی اجتماعی، عمومی، یکپارچه، چندگانه، چند بعدی و چند فرهنگی است که هدف آن کشاندن همه مردم به ایفای نقش در همه مراحل توسعه است. (ازکیا، ۱۳۸۳، ص ۲۹۰)

مشارکت را نوعی کنش هدفمند نیز دانسته‌اند که در فرآیند تعاملی بین کنشگر و محیط اجتماعی او در جهت نیل به اهداف معین و از پیش تعیین و تعریف شده نمود پیدا می‌کند. در نگاهی دیگر مشارکت، فرآیند آگاهانه تقسیم قدرت و منابع کمیاب و فراهم‌سازی فرصت برای رده‌های پائین جمعیتی جهت بهبود شرایط زندگی آن‌ها بیان شده است. در واقع از منظر کارکردی، مشارکت ساز و کار بقاء، توسعه و تعالی نظام اجتماعی است.

کلمن مفهوم سرمایه اجتماعی را ترکیبی از ساختارهای اجتماعی می‌داند که تسهیل‌کننده کنش‌های معینی از کنشگران در درون ساختارها است. (coleman, 1990)

بدین ترتیب مشارکت اجتماعی را می‌توان یکی از مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی در نظر گرفت.

از نظر پاتنام در جوامع امروزی مشارکت، ارتباطات را تسهیل می‌کند، هنجارهای قوی معامله متقابل را تقویت می‌کند و جریان اطلاعات را در مورد قابل اعتماد بودن افراد بهبود می‌بخشد. مشارکت همچنین اجازه می‌دهد حسن شهرت‌ها به دیگران انتقال یافته و پالایش شوند و بالاخره شبکه‌های مشارکت می‌توانند به عنوان یک چارچوب فرهنگی شفاف برای همکاری آینده عمل نمایند (پاتنام، ۱۳۸۰). از سایر فواید مشارکت اجتماعی، کسب ارتقاء مهارت‌ها و تجارب فردی و اجتماعی اعضای آن یا همان جامعه‌پذیری است (کوزرو و روزنبرگ، ۱۳۸۳). به اعتقاد لوین^{۱۱} مشارکت از ایستادگی مردم در مقابل دگرگونی، نوسازی و نوآفرینی می‌کاهد و بر میزان سازگاری [و انعطاف] آنان می‌افزاید (سعیدی، ۱۳۸۲، ص ۱۳).

۲-۳. همکاری‌های مدنی

بولن و اونیکس (Bullen & Onyx, 1998)، دفتر آمار استرالیا (Australian Bureau of Statistics, 2003) و رز (Rose, 1999) همکاری‌های مدنی را نوعی مشارکت می‌دانند که در فضای سیاسی - حکومتی مثل مدیریت باشگاه‌ها و انجمن‌ها، احزاب و NGO ها اتفاق می‌افتد و معمولاً به صورت عضویت رسمی فرد در گروه‌های مختلف خود را نشان می‌دهد. مفهوم همکاری‌های مدنی با مفهوم مشارکت اجتماعی مشابهت‌های فراوانی دارد و این امر موجب شده است که در بسیاری از پژوهش‌ها این دو مفهوم به مثابه یک متغیر در نظر گرفته شوند. اما ظرافت‌هایی در تفاوت این دو وجود دارد که موجب شد در این پژوهش، این دو مفهوم از یکدیگر تفکیک شوند.

عضویت در نهادهای اجتماعی رسمی نظیر انجمن‌های علمی، تجاری، کشاورزی، صنفی، حرفه‌ای و ... و عملکرد فعالیت‌های مشارکتی با رشد اقتصادی رابطه‌ای مستقیم دارد. معمولاً برای بیان مطلوب بودن عضویت در گروه‌ها و انجام فعالیت‌های مدنی به کار پوتنام، لئونادری و نانتی (Putnam, 1993, p88) در ایتالیا اشاره می‌شود، آن‌ها عنوان کردند که موفقیت و شکست دولت‌های ایالتی در ایتالیا را می‌توان توسط سرمایه اجتماعی توضیح داد و مطرح کردند که تفاوت‌های ساختار اجتماعی - سیاسی ایالات مختلف ایتالیا عامل مهمی در تعیین اثربخشی دولت‌های ایالتی و کارایی اقتصاد منطقه‌ای دارد. در مناطقی که افراد به خوبی توسط تشکیلات شبکه‌های شهری سازماندهی شده‌اند و روابط اجتماعی افقی بر اعتماد و ارزش‌های مشارکت مبتنی بوده، دولت منطقه‌ای خیلی موفق و اقتصاد خیلی کارا بوده است. نتیجه تحقیق آن‌ها نشان می‌دهد که عضویت در گروه‌های اجتماعی و انجام فعالیت‌های مدنی با تسهیل فعالیت‌های هماهنگ، کارایی اقتصادی جوامع را بهبود می‌بخشد.

در مجموع فعالیت‌های مدنی دو کارکرد اقتصادی دارد، (۱) سازماندهی افراد در نهادهای اجتماعی موجب هماهنگی‌های صنفی و حرفه‌ای در این نهادها شده و ضمن ایجاد سطوح بالاتری از مشارکت و تعلق اجتماعی، موجب کنترل غیرمستقیم رفتارها و تعاملات اجتماعی و اقتصادی اعضای این نهادها طبق هنجارهای موجود می‌شود و در نهایت هزینه‌های بسیاری از کنترل‌های رسمی در این نهادها کاهش می‌یابد. (۲) با قرار

گرفتن اعضا در شبکه‌ها، انتقال دانش و اطلاعات بین گروه‌های مختلف توسعه می‌یابد (وزین و مختاری‌هشی، ۱۳۸۶).

یکی دیگر از مولفه‌های سرمایه اجتماعی که در رابطه با همکاری‌های مدنی مطرح است؛ مسئولیت‌پذیری است. داشتن احساس مسئولیت در مقابل حکومت، جامعه و مسئولیت فردی از عواملی است که مجموعاً فرد را در سازمان به تصمیم‌گیری اخلاقی قادر می‌سازد (اصفهانی، ۱۳۸۵، ص ۴۱).

۲-۴. صداقت

صداقت یکی از شاخص‌هایی است که می‌تواند برای سنجش سرمایه اجتماعی استفاده شود. به ویژه در مورد صداقت در بین افراد و رابطه بین اعضای گروه‌های متفاوت این شاخص می‌تواند کاربرد داشته باشد. صداقت در بردارنده چگونگی تعامل افراد با یکدیگر و به نوعی پایه و اساسی برای شکل‌گیری اعتماد می‌باشد.

گروتز (۲۰۰۱) در شاخص‌های پیمایش خود از این مفهوم استفاده کرده و آن را از طریق این سؤال که «به نظر شما مردم در تعامل با دیگران چقدر صادق هستند» بررسی نمود (به نقل از غفاری، ۱۳۸۴). فوکویاما نیز در شاخص‌های پیشنهادی خود از کلاه‌برداری به عنوان شاخص فقدان سرمایه اجتماعی نام می‌برد که به نوعی نشان‌دهنده نبود صداقت بین مردم می‌باشد. سوری (۱۳۸۴) نیز از شاخص چک برگشتی به عنوان شاخص سنجش سرمایه اجتماعی برای بررسی اثرات سرمایه اجتماعی بر رشد اقتصادی استفاده کرد.

برای بررسی صداقت می‌توان سؤالات زیر را اضافه نمود: «به نظر شما چند درصد از مسئولین در برخورد با مردم صادق هستند؟»، «آیا روزنامه‌ها را در انتقال اخبار و اطلاعات صادق می‌دانید؟» (Spilberg, 2001).

۳. روش تحقیق و داده‌ها

به طور خلاصه در این تحقیق ابتدا پرسش‌نامه‌ای طراحی شد و سپس پرسش‌نامه در میان افراد نمونه توزیع شد و با تحلیل داده‌های پرسش‌نامه در چهار شاخص اعتماد،

مشارک اجتماعی، همکاری‌های مدنی و صداقت، برای هر یک از این شاخص‌ها، عدد کمی حاصل شد. سپس با استفاده از تحلیل سلسله مراتبی (AHP) چهار شاخص وزن‌دهی شد. روند کار چنین بود که این ماتریس برای متخصصان و پژوهشگران ارسال شد و سپس پس از بررسی سازگاری^{۱۲} وزن هر شاخص تعیین شد؛ سپس شاخص کمی سرمایه اجتماعی با استفاده از مجموع اعداد شاخص‌های وزن‌دهی شده به دست آمد.

۳-۱. نمونه‌گیری

در این تحقیق افراد بالای ۱۸ سال ساکن در مراکز استان‌ها به عنوان جامعه هدف انتخاب شد و از میان روش‌های نمونه‌گیری^{۱۳} نیز روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شد. در نمونه‌گیری خوشه‌ای گروه‌هایی از میان جامعه انتخاب می‌شود. و از هر گروه، زیرگروه یا زیرگروه‌هایی انتخاب شده و ... تا در نهایت فرد مورد نظر برای پرسش انتخاب گردد. در این تحقیق نمونه‌گیری خوشه‌ای با استفاده از مناطق جغرافیایی هر شهر انجام شد. به این صورت که در هر شهر بزرگراه‌ها و خیابان‌های اصلی انتخاب شد. در هر بزرگراه و خیابان اصلی چند خیابان فرعی به عنوان زیرگروه و در هر خیابان فرعی ۲ الی ۴ کوچه و در هر کوچه یک پلاک ثبتی انتخاب شد و فرد پرسشگر با مراجعه به آن خانه مشخص پرسش‌نامه را تکمیل نمود.

تعداد نمونه کل با توجه به جمعیت کل کشور و بالتبع تعداد نمونه هر استان با استناد به جمعیت آن استان تعیین شد. در برآورد حجم نمونه باید ابتدا دقت احتمالی مطلوب مد نظر قرار گیرد که برای این تحقیق فاصله اطمینان ۱۰ درصد انتخاب می‌شود و با استفاده از فرمول برآورد n تعداد نمونه مورد نیاز انتخاب می‌شود.

البته ذکر این نکته ضروری است که از آنجا که در علوم اجتماعی معمولاً مطالعه بر روی بیش از یک متغیر انجام می‌گیرد در نتیجه ممکن است نمونه‌ای در ارتباط با یک متغیر دارای حجم مناسبی باشد اما در ارتباط با متغیر دیگری کوچک باشد و دقت لازم را نداشته باشد برای رفع این مشکل می‌بایست بزرگترین نمونه که دقت بالاتری

دارد را انتخاب کنیم (سرایبی، ۱۳۷۵). با در نظر گرفتن مقدار z برابر با ۰.۲۶ و در سطح احتمال ۹۰٪ و p برابر با ۰/۵ می‌توانیم تعداد نمونه‌ها را استخراج کنیم.

جدول شماره ۲: تعداد نمونه به تفکیک استان‌ها (جمعیت: آبان ۸۵ مرکز آمار ایران)

ردیف	نام استان	جمعیت	تعداد نمونه	ردیف	نام استان	جمعیت	تعداد نمونه
۱	آذربایجان شرقی	۳۶۰۳۴۵۶	۱۳۷	۱۶	فارس	۴۳۳۶۸۷۸	۱۳۷
۲	آذربایجان غربی	۲۸۷۳۴۵۹	۱۲۰	۱۷	قزوین	۱۱۴۳۲۰۰	۱۱۲
۳	اردبیل	۱۲۲۸۱۵۵	۱۲۰	۱۸	قم	۱۰۴۶۷۳۷	۱۲۸
۴	اصفهان	۴۵۵۹۲۵۶	۱۳۷	۱۹	کردستان	۱۴۴۰۱۵۶	۱۱۲
۵	ایلام	۵۴۵۷۸۷	۱۰۱	۲۰	کرمان	۲۶۵۲۴۱۳	۱۲۰
۶	بوشهر	۸۱۶۲۶۷	۱۰۱	۲۱	کرمانشاه	۱۸۷۹۳۸۵	۱۲۸
۷	تهران	۱۳۴۲۲۳۶۶	۲۴۰	۲۲	کهگیلویه و بویراحمد	۶۳۴۲۹۹	۱۰۱
۸	چهارمحال بختیاری	۸۵۷۹۱۰	۱۰۱	۲۳	گلستان	۱۶۱۷۰۸۷	۱۱۲
۹	خراسان جنوبی	۶۳۶۴۲۰	۱۰۱	۲۴	گیلان	۲۴۰۴۸۶۱	۱۲۰
۱۰	خراسان رضوی	۵۵۹۳۰۷۹	۱۳۷	۲۵	لرستان	۱۷۱۶۵۲۷	۱۱۲
۱۱	خراسان شمالی	۸۱۱۵۷۲	۱۰۱	۲۶	مازندران	۲۹۲۲۴۳۲	۱۱۲
۱۲	خوزستان	۴۲۷۴۹۷۹	۱۲۸	۲۷	مرکزی	۱۳۵۱۲۵۷	۱۲۰
۱۳	زنجان	۹۶۴۶۰۱	۱۱۲	۲۸	هرمزگان	۱۴۰۳۶۷۴	۱۱۲
۱۴	سمنان	۵۸۹۷۴۲	۱۰۱	۲۹	همدان	۱۷۰۳۲۶۷	۱۲۰
۱۵	سیستان و بلوچستان	۲۴۰۵۷۴۲	۱۲۰	۳۰	یزد	۹۹۰۸۱۸	۱۲۰
		جمع کل نمونه در کشور				۷۰۴۹۵۷۸۲	۳۶۲۳

تعداد نمونه‌های انتخابی در این پیمایش متناسب با پژوهش غفاری (۱۳۸۴) بود که تأییدکننده صحت حجم نمونه‌ها می‌باشد.

۲-۳. پرسش‌نامه

پرسش‌نامه مجموعه سؤال‌های از قبل تعیین شده است که پاسخ‌دهندگان پاسخ‌های خود را درون آن‌ها از گزینه‌های معین انتخاب می‌کنند (دانایی‌فرد و دیگران، ۱۳۸۳). پرسش‌نامه برای کسب اطلاعات بسیار رایج است اما باید در طراحی و انتخاب پرسش‌نامه و نیز تکمیل و پر کردن پرسش‌نامه دقت لازم صورت بگیرد.

در طراحی پرسش‌نامه این تحقیق، پرسش‌ها به سه دسته تقسیم شده‌اند (۱) پرسش‌هایی که پاسخ آری یا نه دارند؛ (۲) پرسش‌هایی که طبق مقیاس لیکرت دارای ۵ گزینه کاملاً مخالف، مخالف، بی‌نظر، موافق و کاملاً موافق و یا ۵ گزینه مشابه این موارد می‌باشد و (۳) پرسش‌هایی که دارای جواب کتبی یک یا دو کلمه‌ای که معمولاً یک عدد و یا ... است می‌باشد. برای افزایش اعتبار طیف‌ها از پرسشنامه‌های مربوط به سرمایه‌های اجتماعی که در پژوهش‌های مختلف از جمله پژوهش‌های بانک جهانی، دانشگاه وسترن سیدنی^{۱۴}، مرکز مشاوره اندرو گیسون^{۱۵} و سایر پژوهش‌ها استفاده شده است.

شاخص اعتماد با استفاده از پرسش‌هایی که در مورد میزان اعتماد به دوستان، فامیل، همسایه‌ها، پلیس و مسئولان محلی و کشوری سنجیده شد. علاوه بر این پرسش‌های موجود در مورد احساس امنیت نیز برای این شاخص مد نظر قرار گرفت. شاخص مشارکت اجتماعی از طریق پرسش‌هایی در مورد شرکت در مراسمات مختلف، دید و بازدیدها، تعامل با همسایگان و ... و شاخص همکاری‌های مدنی نیز از طریق پرسش‌هایی در مورد شرکت در انتخابات، عضویت در سازمان‌های مردم‌نهاد، مطالعه روزنامه‌ها و شرکت در مجالس سیاسی برآورد شد.

پس از طراحی پرسش‌نامه مرحله پیش‌آزمون^{۱۶} پرسش‌نامه‌ها، در محل دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) با ۱۸ دانشجو انجام شد در این مرحله پرسش‌شوندگان ترغیب شدند تا نکات مبهم پرسش‌نامه، سوء تعبیرها و موضع پرسش‌شونده سنجیده شود و

متناسب با آن تغییرات لازم در پرسش‌نامه انجام شود در این مرحله علاوه بر انجام تغییرات محتوایی، صفحه آرای و حروف چینی پرسش‌نامه نیز تغییر کرد. پس از ارسال و تکمیل کردن پرسشنامه‌ها، سئوالات نرمالایز شد به نحوی که یک بیانگر حداکثر و صفر بیانگر حداقل مقدار ممکن بود. به عبارت دیگر سئوالات به گونه‌ای جهت‌دهی شد که گزینه‌ها گستره حداقل تا حداکثر سرمایه اجتماعی را نشان دهند.

برای بررسی قابلیت اعتماد (روایی)^{۱۷} سنجه‌ها (که عمدتاً ماهیتی چندگونه‌ای دارند) از ضریب آلفای کرونباخ^{۱۸} استفاده شد. ضریب کرونباخ برای طیف‌های مختلف بالای ۰/۸۲۳ و آیتم آلفای استاندارد شده نیز (برای همه طیف‌ها) برابر با ۰/۸۴۱ بود.

۳-۳. طراحی ماتریس AHP

فرآیند سلسله مراتبی (AHP) روشی برای وزن‌دهی به فاکتورها و عوامل تاثیرگذار بر یک متغیر است. در این روش ماتریسی در نظر گرفته می‌شود و فاکتورهایی که در ارتباط با یک موضوع خاص، مهم به نظر می‌رسند در کنار سطرها و ستون‌ها قرار می‌گیرند. آن‌گاه از صاحب‌نظران تقاضا می‌شود که میزان اهمیت فاکتورهای موجود در سطرها را نسبت به فاکتورهای ستونی مشخص کند. طبیعی است که با پر شدن نیمه بالایی ماتریس نیازی به پر شدن نیمه پایینی نیست. زیرا میزان اهمیت این فاکتورها عکس فاکتورهای بالایی است. به عبارت دیگر این ماتریس به صورت بالا مثلثی تکمیل می‌شود.

شکل شماره ۱: نمونه خام ماتریس AHP ارسال شده برای صاحب‌نظران

	اعتماد	مشارکت اجتماعی	همکاری‌های مدنی	صداقت
اعتماد	۱			
مشارکت اجتماعی		۱		
همکاری‌های مدنی			۱	
صداقت				۱

برای تعیین وزن هر ستون از فرمول زیر استفاده می‌کنیم:

$$W_j = \frac{\sum_0^n r_{ij}}{n}$$

که در آن r درایه‌های ماتریس و n تعداد سطرها است. بردار مجموع وزنی (WSV)^{۱۹} برابر خواهد بود با:

$$WSV = A.W$$

A همان ماتریس اصلی و W ماتریس وزن‌ها است.

باید توجه داشت که با توزیع جداول میان نخبگان به منظور ارزیابی، به ارزیابی‌های مختلفی مواجه می‌شویم. از آنجا که این جداول گوناگون برای ما کاربردی نداشته و باید بتوانیم به جدول واحدی برسیم، لذا جداول مختلف را با یکدیگر ادغام کرده و به یک جدول تبدیل می‌کنیم.

برای اینکه تمام جداول را در هم ادغام کرده و نهایتاً به ارزیابی واحدی از معیارها برسیم، روش‌های مختلفی وجود دارد که از جمله آن‌ها، استفاده از میانگین هندسی و میانگین موزون است. ابتدا مولفه‌ی a_{ijk} را به عنوان «ترجیح سطر i ام به ستون j ام از نظر فرد k ام» تعریف می‌کنیم که در این صورت میانگین هندسی برابر است با:

$$\bar{a}_{ij} = (a_{ij1} \times a_{ij2} \times a_{ij3} \times \dots \times a_{ijk})^{\frac{1}{n}}$$

و یا میانگین موزون:

$$\bar{a}_{ij} = (a_{ij1}^{w_1} \times a_{ij2}^{w_2} \times a_{ij3}^{w_3} \times \dots \times a_{ijk}^{w_k})^{\frac{1}{\sum w_k}}$$

میانگین موزون زمانی قابل استفاده خواهد بود که بخواهیم به ارزیابی افراد مختلف وزن‌های گوناگون بدهیم (لطیفی، ۱۳۸۱). در این تحقیق فرض می‌کنیم که ارزیابی همه صاحب‌نظران برای ما به یک اندازه معتبر هستند و در نتیجه از میانگین هندسی استفاده می‌کنیم.

با توجه به آنچه گذشت برای چهار شاخص انتخاب شده در این تحقیق یک ماتریس چهار در چهار برای بررسی میزان اهمیت نسبی هر یک از شاخص‌ها طراحی گردید (نمونه خام ماتریس در شکل شماره ۱ آمده است). این ماتریس برای ۲۴ نفر از افراد صاحب نظر که در موضوع سرمایه اجتماعی مقاله داشته‌اند ارسال شد. پس از تکمیل ماتریس‌ها توسط افراد مزبور، سازگاری هر یک از ماتریس‌ها با استفاده از نرم افزار expert choice سنجیده شد. لازم به ذکر است که سطح حداقل نرخ سازگاری ۰.۱ در نظر گرفته شد و ماتریس‌هایی که نرخ سازگاری کمتری داشته‌اند در مراحل بعد در نظر گرفته نشده‌اند.

پس از تحلیل سازگاری، میانگین هندسی هر یک از درایه‌ها محاسبه شد. ماتریس زیر میانگین هندسی کل درایه‌های حاصل از نظرات افراد را نشان می‌دهد (لازم به ذکر است که اعداد نیمه پایینی ماتریس با معکوس کردن مقادیر بالایی ماتریس به دست آمده است).

شکل شماره ۲: میانگین هندسی وزن‌های داده شده توسط محققان

	اعتماد	مشارکت اجتماعی	همکاری‌های مدنی	صداقت
اعتماد	۱	۳.۲۱	۴.۷۳	۵.۰۱
مشارکت اجتماعی	۰.۳۱	۱	۲.۱۴	۳.۸
همکاری‌های مدنی	۰.۲۱	۰.۴۶	۱	۱.۵۴
صداقت	۰.۲۰	۰.۲۶	۰.۶۵	۱

با استفاده از ماتریس فوق و به کارگیری روش استانداردسازی، وزن هر یک از ۴ شاخص در سرمایه اجتماعی به دست می‌آید. جدول زیر وزن هر یک از شاخص‌ها را در سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد (لازم به ذکر است که به دلیل رند کردن اعداد تا دو رقم اعشار مجموع وزن‌ها برابر با ۹۹٪ شده است).

جدول شماره ۳: وزن هر یک از شاخص‌ها در سرمایه اجتماعی

ردیف	شاخص	وزن
۱	اعتماد	۰.۵۲
۲	مشارکت اجتماعی	۰.۲۷
۳	همکاری‌های مدنی	۰.۱۲
۴	صداقت	۰.۰۸

۳-۴. یافته‌های پرسش‌نامه

پس از بررسی و تحلیل پرسش‌نامه‌ها به تفکیک شاخص‌های اعتماد، مشارکت اجتماعی، همکاری‌های مدنی و صداقت، مقیاس کمی هر یک از شاخص‌ها به دست آمد. بدین صورت که پس از استانداردسازی و ارزش‌گذاری سوالات پرسش‌نامه، سوالات مربوط به هر شاخص دسته بندی شده و عدد نهایی هر شاخص از پاسخ‌های سوالات مربوطه استخراج شد. جدول زیر نشان‌دهنده مقدار کمی هر یک از چهار شاخص فوق به تفکیک استان‌ها می‌باشد (لازم به ذکر است اعداد بر مبنای ۱۰۰ استانداردسازی شده‌اند):

جدول شماره ۴: مقدار کمی هر یک از شاخص‌ها به تفکیک استان

ردیف	نام استان	اعتماد	مشارکت اجتماعی	همکاری‌های مدنی	صداقت
۱	آذربایجان شرقی	۶۵	۵۳	۴۳	۷۸
۲	آذربایجان غربی	۶۳	۴۸	۴۷	۷۳
۳	اردبیل	۷۱	۶۱	۵۲	۷۰
۴	اصفهان	۶۹	۴۹	۵۷	۶۲
۵	ایلام	۵۹	۳۵	۴۲	۵۸
۶	بوشهر	۶۱	۴۴	۴۹	۶۱
۷	تهران	۵۱	۶۱	۴۹	۵۵
۸	چهارمحال بختیاری	۵۶	۵۳	۶۱	۵۶

ادامه جدول شماره ۴: مقدار کمی هر یک از شاخص‌ها به تفکیک استان

رتبه	نام استان	اعتماد	مشارکت اجتماعی	همکاری‌های مدنی	صداقت
۹	خراسان جنوبی	۶۱	۵۷	۵۲	۶۳
۱۰	خراسان رضوی	۵۴	۶۳	۵۰	۵۹
۱۱	خراسان شمالی	۵۳	۵۲	۵۳	۶۳
۱۲	خوزستان	۶۷	۵۴	۴۷	۶۱
۱۳	زنجان	۷۷	۶۲	۴۶	۶۳
۱۴	سمنان	۷۴	۶۶	۵۹	۷۱
۱۵	سیستان و بلوچستان	۶۴	۴۸	۴۳	۵۲
۱۶	فارس	۵۹	۵۸	۵۲	۵۹
۱۷	قزوین	۶۸	۶۳	۶۰	۷۰
۱۸	قم	۶۴	۶۱	۶۳	۵۳
۱۹	کردستان	۵۴	۴۶	۳۲	۶۸
۲۰	کرمان	۵۶	۵۱	۴۴	۴۳
۲۱	کرمانشاه	۵۲	۴۴	۴۶	۵۹
۲۲	کهگیلویه و بویراحمد	۶۱	۵۰	۴۷	۶۶
۲۳	گلستان	۶۴	۶۱	۴۸	۶۱
۲۴	گیلان	۶۶	۶۳	۵۶	۵۹
۲۵	لرستان	۶۵	۵۶	۵۹	۶۶
۲۶	مازندران	۶۷	۶۱	۶۰	۵۷
۲۷	مرکزی	۵۸	۵۵	۵۸	۵۵
۲۸	هرمزگان	۵۳	۵۱	۵۳	۶۱
۲۹	همدان	۶۳	۶۱	۵۷	۷۱
۳۰	یزد	۶۸	۶۹	۶۴	۷۴

با استفاده از جدول وزن‌ها (جدول شماره ۳) و اعداد به دست آمده از جدول شماره ۴، عدد نهایی سرمایه اجتماعی در هر استان به دست آمد. میانگین وزنی چهار شاخص عدد نهایی سرمایه اجتماعی را تولید می‌کند. وزن‌های هر یک از ۴ شاخص نیز از طریق استانداردسازی ماتریس‌های AHP (طبق فرآیندی که در بخش‌های قبل توضیح داده شد) به دست آمده‌اند. به عنوان مثال برای استان آذربایجان شرقی شاخص نهایی سرمایه اجتماعی به صورت زیر به دست می‌آید:

$$65 * 0.052 + 53 * 0.27 + 43 * 0.12 + 78 * 0.8 = 59.2$$

جدول شماره ۵ عدد نهایی سرمایه اجتماعی در استان‌های کشور را نشان می‌دهد:

جدول شماره ۵: شاخص سرمایه اجتماعی در استان‌ها (مقیاس از ۱۰۰)

ردیف	نام استان	سرمایه اجتماعی	ردیف	نام استان	سرمایه اجتماعی
۱	آذربایجان شرقی	۵۹.۵۱	۱۶	فارس	۵۷.۳
۲	آذربایجان غربی	۵۷.۲	۱۷	قزوین	۶۵.۱۷
۳	اردبیل	۶۵.۲۳	۱۸	قم	۶۱.۵۵
۴	اصفهان	۶۰.۹۱	۱۹	کردستان	۴۹.۷۸
۵	ایلام	۴۹.۸۱	۲۰	کرمان	۵۱.۶۱
۶	بوشهر	۵۴.۳۶	۲۱	کرمانشاه	۴۹.۱۶
۷	تهران	۵۳.۲۷	۲۲	کهگیلویه و بویراحمد	۵۶.۱۴
۸	چهارمحال بختیاری	۵۵.۲۳	۲۳	گلستان	۶۰.۳۹
۹	خراسان جنوبی	۵۹.۹۵	۲۴	گیلان	۶۲.۷۷
۱۰	خراسان رضوی	۵۶.۲۹	۲۵	لرستان	۶۱.۲۸
۱۱	خراسان شمالی	۵۳	۲۶	مازندران	۶۳.۰۷
۱۲	خوزستان	۵۹.۹۴	۲۷	مرکزی	۵۶.۳۷
۱۳	زنجان	۶۷.۳۴	۲۸	هرمزگان	۵۲.۵۷
۱۴	سمنان	۶۹.۰۶	۲۹	همدان	۶۱.۷۵
۱۵	سیستان و بلوچستان	۵۵.۵۶	۳۰	یزد	۶۷.۵۹

جمع‌بندی

مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی آثار فراوانی بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جوامع دارد. و لذا سرمایه‌گذاری لازم و برنامه‌ریزی شده برای تقویت سرمایه اجتماعی می‌تواند موجبات رشد همه‌جانبه را فراهم کند. اولین گام جهت برنامه‌ریزی جامع در این زمینه شناسایی سطح سرمایه اجتماعی در مناطق مختلف است. در این مقاله تلاش شد تا با ترکیب دو ابزار تحلیل‌های مبتنی بر پرسشنامه و تحلیل سلسله مراتبی روشی برای سنجش سرمایه اجتماعی معرفی شود. نتایج پیمایش انجام شده نشان می‌دهد که در کل وضعیت سرمایه اجتماعی در کشور دارای میانگین ۵۸/۴۳ از ۱۰۰ بوده و در حد متوسط می‌باشد. استان‌های سمنان، یزد، زنجان، قزوین و اردبیل بالاترین سطح سرمایه اجتماعی را دارا می‌باشند و در مقابل بعضی از استان‌ها از جمله کرمانشاه، ایلام و کردستان نیاز به سیاست‌گذاری دقیق‌تری در این زمینه دارند.

شایان ذکر است که سرمایه اجتماعی در این مقاله با استفاده از چهار مولفه (۱) اعتماد، (۲) مشارکت اجتماعی، (۳) همکاری مدنی و (۴) صداقت سنجیده شده است. اگر چنانچه مولفه‌های دیگری در سنجش مورد استفاده قرار می‌گرفت، نتایج دیگری حاصل می‌شد و رتبه‌بندی متفاوتی به دست می‌آمد. اما با توجه به بررسی‌های صورت گرفته شاخص‌های فوق مهمتر تشخیص داده شد و در پژوهش مورد استفاده قرار گرفت.

شناسایی ویژگی‌های تقویت‌کننده سرمایه اجتماعی در استان‌های با سرمایه اجتماعی بالا و علل ضعیف بودن سرمایه اجتماعی در بعضی از استان‌ها از اقداماتی است که برای برنامه‌ریزی دقیق‌تر جهت تقویت سرمایه اجتماعی پیشنهاد می‌شود.

پیشنهادات برای پژوهش‌های آتی

برای تحقیقات نظری و تجربی آینده پیشنهاد می‌شود رابطه بین سرمایه اجتماعی با توسعه اقتصادی و وسعت جغرافیایی استان (میزان جمعیت) سنجیده شود. در این پژوهش به رابطه بین سرمایه اجتماعی و رشد (اثرگذاری سرمایه اجتماعی بر رشد)

پرداخته شد و صرفاً مراکز استان مورد بررسی قرار گرفت. در این زمینه برای پژوهش‌های بعدی این سؤال مطرح می‌شود که گسترش شهرنشینی (نرخ رشد جمعیت و رشد جغرافیایی شهرها) با سرمایه اجتماعی چه رابطه‌ای دارد. در این زمینه این فرضیه قابلیت طرح دارد که «گسترش بدون برنامه شهرها موجب به وجود آمدن روابط و توقعاتی شده که سطح روابط اجتماعی را با چالش روبرو کرده است». بررسی و آزمون این فرضیه می‌تواند برای سیاست‌گذاری راه‌گشا باشد. علاوه بر این ترسیم نقشه جغرافیایی سرمایه اجتماعی برای کشور نیز برای پژوهش‌های بعدی توصیه می‌شود.

یادداشت‌ها

1. Forward Studies Unit
2. Indicators
3. Trust
4. Social Participation
5. Civil Cooperation
6. Tolerance
7. Social Cohesion
8. Risk
9. Lahman
10. Collective Emotion
11. Levin
12. Consistency

۱۳. روش‌های نمونه‌گیری شامل نمونه‌گیری ساده، نمونه‌گیری سیستماتیک تصادفی، طبقه‌ای تصادفی، طبقه‌ای متناوب، نامتناوب، خوشه‌ای تصادفی، تک و چند مرحله‌ای و ناحیه‌ای می‌شود. برای مطالعه بیشتر به کتب روش تحقیق در علوم انسانی و اجتماعی مراجعه شود.

14. University of Western Cydney
15. Andrew Gibson Consulting
16. Pretest
17. Reliability
18. Cornbach's Alpha Coeficient
19. Weighted Sum Vector -WSV

کتابنامه

- ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا (۱۳۸۳)، توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نشر نی.
- اسماعیلی، رضا (۱۳۸۵)، «بررسی شاخص‌های توسعه اجتماعی و سطح بندی آن در شهرستان‌های استان اصفهان»، پایان نامه دوره دکتری گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان.
- پاتنام، رابرت (۱۳۸۰)، *دموکراسی و سنت های مدنی*، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران: انتشارات سلام، چاپ اول.
- دانایی فرد، حسن؛ الوانی، سید مهدی و آذر، عادل (۱۳۸۳)، *روش‌شناسی پژوهش کمی در مدیریت*، تهران: انتشارات صفار.
- سرایبی، حسن (۱۳۷۵)، *مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق*، تهران: انتشارات سمت.
- سوری، علی (۱۳۸۴)، «سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی»، *فصلنامه تحقیقات اقتصادی*، شماره ۶۹، صص ۸۷-۱۰۸.
- علوی، سید بابک (۱۳۸۰)، «نقش سرمایه اجتماعی در توسعه»، *ماهنامه تدبیر*، شماره ۱۱۶، سال دوازدهم، صص ۴۰-۳۴.
- غفاری، غلامرضا (۱۳۸۴)، «سنجش و تبیین سرمایه اجتماعی در ایران»، پروژه تحقیقاتی به سفارش وزارت کشور.
- کوزر، لوئیس؛ روزنبرگ، برنارد (۱۳۸۳)، *نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی*، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران: نشر نی، چاپ سوم.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۷)، *پیامدهای مدرنیته*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر مرکز، چاپ اول.
- لطیفی، میثم (۱۳۸۱)، «شناسایی و وزن دهی معیارها یا انتخاب و انتصاب مدیران منابع انسانی در بخش دولتی»، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق(ع).
- نوغانی، محسن (۱۳۸۶)، «بررسی تطبیقی رویکردها و شاخص‌های مورد استفاده در سنجش سرمایه اجتماعی»، از *CD مجموعه مقالات همایش سرمایه اجتماعی*، برگزار شده توسط موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، تهران.

وزین، نرگس؛ مختاری‌هشی، حسین (۱۳۸۶)، «نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی»، از CD مجموعه مقالات همایش سرمایه اجتماعی، برگزار شده توسط موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، تهران.

- Aldridge, Stephen and Halpem, David and Sarah, Fitzpatrick (2002), *Social Capital A Discussion Paper, Performance and Innovation Unit*, April 2002.
- Australian Bureau of Statistics (2003), "Social Capital and Social Wellbeing", August 2003.
- Bullen, Paul and Jenny Onyx (1998), "Measuring Social in Five Communities in NSW, Neighbourhood and Community Centers", *Journal of Applied Behavior*, vol. 36, No. 1.
- Coleman, J. S. (1990), *Foundations of Social Theory*, Cambridge, MA :Harvard University Press.
- Harper, R. (2002), *The Measurement of Social Capital in the United Kingdom*, Office for National Statistics.
- Hjerpe, Reino (2003), "Social Capital and Economic Growth", *Presentation on the International conference on social capital arranged by Economic Social Research Institute of the Cabinet Office of the Japanese Government*, Tokyo, March 24-25 .
- Kemenade, V. (2003), *Social Capital as a Health Determinant: How Is Defined*, Health Policy Research, Working Paper Series, Working paper 2
- Levi, Margaret (1996), *A State of Trust*, Unpulol M .S .u .of Washington : Department of Political Science.
- OECD (2001a), *Investing in Competencies for All, Meeting of the OECD Education Ministers*, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development, April 2001.
- Id. (2001b), *The Well-being of Nations :the Role of Human and Social Capital*, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development, April 2001.
- Pilkington, P. (2002), "Social Capital and Health :Measuring and Understanding Social Capital at Local Level Could to Tackle Health Inequalities More Effectively", *Journal of Public Health Medicine*, No .24, pp .156-159.
- Rose, R. (1999), *Getting Things Done in an Ant Modern Society :Social Capital Networks in Russia in Dasgupta & Serageldin*, PP .71-147.
- Dasgupta, P and Serageldin, I. (1999), *Social Capital, a Multifaceted Perspective*, Washington D.C, The World Bank